

על קידוש השם במלחמת מצוה

(בעקבות מאמרו של ר' יצחק רונס 'שאלות על מוסר מלחמה יהודי ואמנות בינלאומיות', 'צהר' כט).

א. רקע

במאמרו הנ"ל מעלה ר' יצחק רונס לדיון תורני מחודש שאלה חמורה וכבדת משקל, והיא, עד כמה צריך תהליך קבלת ההחלטות הצבאי להתחשב בהיבטים של קידוש השם (או מניעת חילולו). האם כל אמצעי כשר להשגת ניצחון, או שמא פעולה ש"מזמינה את העולם כולו לטעון שבמדינת היהודים אין שומרים על עקרונות המוסר והאתיקה המקובלים על אומות העולם המתוקנות? הינה חילול השם כה גדול, שאין לנקוט אותה אפילו במחיר של קרבנות מצדנו? למחבר התעוררה שאלה זו לאור השימוש שעשה צה"ל במלחמת לבנון השניה בתחמושת שהינה לכאורה אסורה על פי אמנות בינלאומיות (אין הוא מפרט, אולם אפשר לנחש כי המדובר בתחמושת מצרית, שנפליה הופכים למוקשים העלולים לפגוע באזרחים אף שנים רבות לאחר שוך הקרבות).

הדיון נסב סביב שיטתו של מ"ח הרב שאול ישראלי זצ"ל. לאחר הבאת עיקרי דבריו מספרו עמוד הימיני (סי טז, "פעולות צבאיות להגנת המדינה"¹), מסיק מחבר המאמר כי מדין תורה, במסגרת מלחמת המצוה של עזרת ישראל מיד צר אין כל צורך להתחשב באוכלוסיית האויב הנפגעת.

וזאת, במשתמע, בניגוד קוטבי ל"נוהג הבינלאומי המקובל". לכאורה, אפוא, קונפליקט קוטבי לפנינו בין דין התורה למוסר המקובל בין אומות העולם הנאורות². מן הקונפליקט הזה נחלץ הכותב בצטטו את שיטתו של הרב ישראלי (בדיונו על מבצע יונתן – אנטבה, בספרו חוות בנימין סי' יז):

כל יסוד ומטרת מלחמת עזרת ישראל מיד צר... נובע מהמטרה העיקרית שהיא לקדש שם שמים.

שיטה, שהיא לדעת המחבר, מנוגדת לשיטתם של הרב נריה זצ"ל ושל הרב יעקב אריאל שילחטו"א, הרואים את ההיתר להסתכנות במלחמה כנובע מתפיסה, שבמלחמה נחשב העם כגוף אורגני אחד. מתוך הבנה זו של דברי הרב ישראלי מסיק המחבר, כי היתר התורה נדחה מפני קידוש השם ועלינו להיצמד לאמנות בינלאומיות, כי יש

סכנה שברמיסתן של אמנות המקובלות בין העמים נאבד את עיקר ענינה ותכליתה של מלחמה זו, שכן התנהלות מעין זו תוביל לחילול שמו ברבים.

כמו כן, מוסיף הוא,

יש מקום להימנע אף ממעשים המותרים כשלעצמם, אם הללו יובנו ויתפרשו שלא כהוגן.

יתרה מזאת,

¹ וראה דיון בדבריו במאמרו של הרב פרופ' נריה גוטל בתחומין כ"ג ובמאמרי בתחומין כ"ה.
² על הצגה קוטבית מעין זו ראה בדברי הרב אהרון ליכטנשטיין שליט"א בספר 'ערכים במבחן המלחמה', הוצאת משפחת מזרחי, תשמ"ה, עמ' 13. ולעומתה, בדברי הרב אברהם שפירא זצ"ל 'מלחמה ומוסר', ב'תחומין' כרך ד עמ' 180.

אין מקום להכריע בענין... בטענה כי שמירת האמנות הבינלאומיות תוביל לאבדות כבדות יותר בקרבנו, שכן זהו כל עניינן של הלכות קידוש השם – ללמד כי על האדם מישראל למסור נפשו למען קידוש שמו הגדול.

בסופו של המאמר, נוטה המחבר לאמץ גישה אחרונה זו, שהשמירה על אמנות המלחמה הבינלאומיות חשובה יותר מנפשותיהם של ישראל.

ישר כוחו של ר' יצחק רונס על שהעלה שאלה חמורה זו לדיון תורני מחודש. אולם, לצערי, דיונו לוקה במספר אי-דיוקים - הן בהבנת דברי מו"ח (וכן דברי הרב נריה והרב אריאל) והן בהכרת המציאות המשפטית-אתית בדיני המלחמה כיום – אותם יש לתקן לפני כל המשך ליבון הנושא.

ב. בין דין התורה ל'דינא דמלכותא'

כאמור, ר' יצחק רונס פותח בדיונו של הרב ישראלי בעמוד הימיני (סי' טז). מעיון בדיון זה מסיק הוא, כאמור, כי אליבא דהרב ישראלי,

אנו מצויים במלחמת המצווה מדין תורה. מלחמה זו כלל אינה נסמכת על דינא דמלכותא והסכמת האומות, ועל כן אין להחיל עליה מגבלות הנובעות מ'דינא דמלכותא דינא'.

אולם כל המעיין במקור יתקשה להבין כיצד ניתן להסיק מסקנה מעין זו. הרב ישראלי מפתח בסימן זה שני מהלכים בדיונו על פעולות לחימה, בהן עלולים להיהרג גם נשים וטף:

1. תחילה דן הרב ישראלי על פי ההבנה, שפעולת תגמול **איננה נכללת** בגדר מלחמת מצוה. על כן, **אסורה** היא מדין תורה, כי אינה אלא רציחה. אולם, מחדש הוא, שלמוסכם בין האומות יש תוקף של 'דינא דמלכותא דינא', שיש לו כוח (מדין התורה) להתיר את איסור התורה הראשוני. על כן, פעולות התגמול מותרות, אף אם אינן בגדר מלחמת מצוה, כי הן נכללות בסוג הפעולות שהאומות מתירות לעצמן לבצע.

2. לאחר מכן, במהלך **נוסף**, מוכיח הרב ישראלי, שפעולת תגמול אכן נכללת בגדר מלחמת מצוה של 'עזרת ישראל מיד צר' (מתוקף החובה למנוע פעולות טרור עתידיות), ועל כן **אין צורך** להזדקק להיתר שחידש במהלכו הראשון מכוח 'דינא דמלכותא דינא'.

אמנם, אין הוא דן כלל במקרה שהתורה מתירה ו'דינא דמלכותא' אוסר. אולם פשוט הוא, שאם בכוחו של 'דינא דמלכותא' להתיר הריגה במקום שהתורה מעיקרה אסרה, ודאי שבכוחו לאסור במקום שהתורה התירה. כך, שבענין זה, אין לשיטת הרב ישראלי כל ניגוד **וגם לא יתכן** כל ניגוד בין צו התורה לבין הנוהג המוסכם באומות. חיובה של מצוות 'עזרת ישראל מיד צר' הוא מדין התורה, אולם גדרה – מכוח 'דינא דמלכותא דינא' – על פי המקובל בין האומות³.

יש להעיר, כי להכרעה, כי גם לפעולות תגמול יש דין של מלחמת 'עזרת ישראל מיד צר', יש משמעות גדולה על אופק השיקולים בעת מלחמה. אין להתחשב רק בקרב הנוכחי, אלא במאבק כולו, כולל 'סיבובים' נוספים בעתיד⁴. כך למשל, בפגיעתנו בשלהי מלחמת יום הכיפורים בתשתית הכלכלית הסורית ('גביית מחיר המלחמה' בעגה הצבאית), גם כאשר המלחמה הוכרעה

³ על הגדרתה ומהותה של "הסכמת האומות" אנסה להרחיב בע"ה לקראת סוף דברי.

⁴ וזאת משום ש'צוררים' הנאמר במלחמת מדין אין משמעותו תיאור העבר, אלא תיאור ההווה שמלמד על כוונות לעתיד. כך, שאם מלחמה מקדימה כנגד אויב שמעולם לא נלחם כנגדנו איננה נכללת בגדר מלחמת מצוה, הרי אם כבר הוכיח את כוונותיו ולא נטש אותן, המלחמה בו היא מלחמת מצוה, והיא הנקראת מלחמת נקמה, אותה למדנו ממלחמת מדין (עמוד הימיני שם, פרק ה, אות ל).

כבר לטובתנו, היה משום 'עזרת ישראל מיד צר'. כי, על מלחמות במזרח התיכון, כמו גם על המאבק המקומי והעולמי בטרור, יש להתבונן כעל סדרה של קרבות במערכה אחת ארוכה. יש חשיבות 'להוציא את החשק' מן האויב לסיבוב נוסף. גישה זו הוציאה את מצרים (ובעקבותיה את ירדן) ממעגל הלחימה המיידית בעקבות מפלטה המוחצת במלחמת יום הכיפורים, ואף סוריה נטשה את חלומותיה על כיבוש כל צפון הארץ מקו חיפה וצפונה, ו'מסתפקת' עתה רק ברמת הגולן. לעומת זאת, רק אי הכרעה ברורה ביבשה במבצע של"ג ובמלחמת לבנון השנייה חדשו את 'תיאבונה' לסיבוב נוסף. וכבר ציטט העורך (הע' 15) את דברי יהושע לאחר התבוסה בעי:

בי אד-ני, מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו. וישמענו הכנעני וכל יושבי

הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ. ומה תעשה לשמך הגדול? (יהושע ז, ח-ט).

לניצחון הכולל פעולות המכוונות למניעה של מלחמה עתידית יש דין של "עזרת ישראל מיד צר".

ג. היתר שפיכות דמים במלחמה

בהמשך דבריו שם סומך ר' יצחק רונס את מסקנתו העיקרית, כי קידוש השם שיש בציות לאמנות בין-לאומיות במלחמה קודם לנפשותיהם של ישראל אף במלחמת מצוה, על מה שהוא מבין כשיטתו של הרב ישראלי בהיתר הסתכנות ורציחה במלחמה. לדעתו, שתי שיטות מנוגדות מצאנו בשאלה זו: שיטתם של הרב משה צבי נריה ושל הרב יעקב אריאל, הבנויה על ההבנה כי במלחמה נחשב העם לגוף אורגני אחד, מבלי להתבסס על שיקולי קידוש השם. לעומתה, שיטתו של הרב ישראלי, כי כל יסוד מלחמת עזרת ישראל מיד צר ומטרתה היא קידוש השם, ועל קידוש השם הרי מצווים אנו למסור את נפשותינו.

אולם מה חבל, שהמחבר, שציטט כאמור מסי' טז בספר עמוד הימיני, לא הביא את סי' יד באותו הספר, בו כתב הרב ישראלי (אות ד) את הדברים המפורשים הבאים:

ונראה עוד להטעים הדבר (מדוע הציווי של "וחי בהם" נדחה במלחמה א. י. ש.), כי במלחמה תוכן הדברים **שכלל ישראל נהפך לגוף אחד**, ולא בתור פרטים אנו מסתכלים עליהם, כי טובת הכלל היא באותה שעה לנגד העינים ולא ישגיחו על הפרט. וזהו החידוש של היתר המלחמה, שה'וחי בהם' נבחן במקרה זה מצד **כל ישראל** ותועלתו, היינו שכלל ישראל ינצח ותרומם ידו על אויביו, כלומר "וחי בהם" כללי. מה שאין כן שלא במלחמה קיים ועומד הצו האישי של כל אחד ואחד, והוא צריך לשקול זאת מבחינת "וחי בהם" הפרטי שלו.

אכן, הבנה זו של ראיית העם במלחמה כגוף אחד היא היסוד העיקרי בתפישתו של הרב ישראלי את היתר ההריגה במלחמה, וכבר מופיעים הדברים בספרו 'ארץ חמדה' שער א, סי' יא ב⁵.

האם, אם כן, סתירה לפנינו בשיטתו של הרב ישראלי? לא ולא. הדיון בחוות בנימין (סי' יז), ממנו מסיק מחבר המאמר, כי היתר לשפיכות דמים במלחמה הוא מצד קידוש השם, הוא כאמור על מבצע יונתן. אירוע, בו ניתן היה לכאורה **להימנע** מכל סיכון של חיילים ואזרחים, על ידי שחרור מחבלים תמורת שחרור בני הערובה. שם, מחדש הרב ישראלי, כי **גם** מלחמה שאין בה משום הצלת ישראל ממוות לחיים, וכל עניינה הוא אי כניעה לדרישות חוטפים, שכל כוונתם פגיעה בישראל רק בגלל שישאל הם, מלחמת מצוה היא ומותר לסכן בה נפשות מישראל (החיילים)

⁵ וראה במאמרי הנ"ל בתחומין על מקורות קדומים להבנה זו.

המחלצים). כי בכניעה לדרישותיהם של החוטפים יש משום חילול השם, הדומה לעראקתא דמסאנא המחייב מסירות נפש (עי' אות ח שם). אכן, טענתו של הרב ישראל, כי כל יסוד ומטרת מלחמת עזרת ישראל מיד צר... נובע מהמטרה העיקרית שהיא לקדש שם שמים,

נובעת מההבנה, כי כל פגיעה בישראל – בנפשותיהם ואפילו נפילתם בשבי – מהווה חילול השם. אין בדבריו אלו זכר לטענה, כי חילול השם שבאי ציות לאמנות בין-לאומיות קודם לחילול השם הגדול שיש בפגיעה בנפשותיהם של ישראל, ולכאורה יש בהם אף משום ראייה נגדית ברורה.

ד. גדרי קידוש השם

עם זאת, לכאורה צודקת טענתו של מחבר המאמר, כי בעשיית מעשים שאינם מקובלים על האומות יש משום חילול השם, ועל כן,

במסגרת מלחמה שכל עניינה לקדש שם שמים, נראה כי כל מעשה המגלה הקפדה יתרה על מוסריותו של האדם ועל ההתחשבות בצלם א-להים שבאדם, ואף בקרב אוכלוסיית האויב – יש בו משום קידוש השם.

יתרה מזאת, לכאורה צודק הוא אף בטענה, כי

זהו כל עניינן של הלכות קידוש השם – ללמד כי על האדם מישראל למסור נפשו למען קידוש שמו הגדול.

ברם נראה, כי בלבול של מושגים לפנינו, ועל כן, יש לחזור על הראשונות, ודבריו של הרמב"ם יהיו נר לרגלינו בענין זה (אף אם בפרטים שונים חלוקים עליו ראשונים אחרים).⁶

את הלכות קדוש השם פותח הרמב"ם (הל' יסודי התורה פרק ה) במלים:

כל בית ישראל מצווין על קידוש השם הגדול הזה שנאמר 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', ומוזהרין שלא לחללו שנאמר 'ולא תחללו את שם קדשי'.

ממשיך הוא שם ומפרט, כי מכוח מצוה זו יש למסור את הנפש במקרים מסוימים. לעומתם, במקרים אחרים אסור לו לההרג ועליו לעבור, "ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו". אם האינסוס הוא להעבירו על המצוות, הרי הדין שונה, כמפורט שם, ולפעמים, יש למסור את הנפש אפילו על עראקתא דמסאנא. אחרי פירוטן של הלכות אלו מביא הרמב"ם בסופן (הל' יא) דין נוסף, שהוא מעין הסתעפות מן הדין הראשון (ומקורו ביומא פו, א):

ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילים, ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילול את השם. כגון, שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר...

על כן, בניגוד להתנהגות זו, עליו לנהוג לפני משורת הדין,

עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאוים למעשיו, הרי זה קידוש את השם ועליו הכתוב אומר: "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר".

אמנם כלל הרמב"ם שתי הלכות אלו באותו פרק בהלכות יסודי התורה, אולם מביא הוא מקורות שונים לשתי הלכות אלו, ודבר שאין צריך לאומרו הוא, שאין כל הווה אמינא שיש דין של ייהרג ואל יעבור על הנהגות אלו המפורטות בהל' יא (ונראה, שאפילו בצער עצמו בצער הגוף לשם כך

⁶ וראה למשל בדברי הכינוס לתורה שבעל פה י"ד (תשל"ב) שהוקדשו לנושא.

אסור). על כן, אין הוא טורח אפילו לציין זאת כמו בהל' א. כך גם באגרת השמד (פרק ד) מחלק הרמב"ם באופן ברור בין הסוגים השונים של קידוש השם.⁷

באופן דומה, יש לכאורה להפריד באופן מאד חד וברור בין שתי הלכות שונות בדיני קידוש השם במלחמה: מעשים שהם בניגוד למוסכם בין האומות הם לפי שיטת הרב ישראלי אסורים מדין מרידה במלכות.⁸ (אם אסורים הם גם מעיקר דין תורה, אזי אסור יהיה לעשותם,⁹ אף במחיר נפשותיהם של ישראל, כפי שמוכיח הרב ישראלי שם, בעמוד הימיני סי' טז, פרק ד, שאסור לאדם מישראל להציל את נפשו במחיר נפשו של בן נח). אולם, שאר הנהגות של "הקפדה יתרה על מוסריותו של האדם ועל ההתחשבות בצלם א-להים שבאדם", כדברי ר' יצחק רונס, אמנם הנהגות ראויות הן, אולם חלילה וחס שהדבר יהיה על חשבון אפילו של נפש אחת מישראל.¹⁰

ברם נראה, שהסוגיא מורכבת הרבה יותר, מכיון שההשלכה מדיני קידוש השם של היחיד אל דיני קידוש השם של הכלל במלחמה צריכה לכאורה להיות מקבילה להשלכה מדיני פיקוח נפש ודחיית הציווי "וחי בהם" של היחיד אל דיני הכלל. על פיה, במלחמה יש להתייחס אל נפשו של הפרט כאל איבר בגופה של האומה, ואל איבודתה כפגיעה באיבר ולא כפגיעה בנפש עצמה (ורק

⁷ סוג שלישי של חילול השם מביא הרמב"ם שם בהל' י, אותו הוא לומד ממקור נוסף, מחילולה של שבועה. ועי' הל' שבועות יב, ב.

⁸ 'למלכות' זו אין צורך במוסד מוגדר. עצם הסכמת האומות יוצרת "מלכות" של מעין שותפות המחייבת את חברותיה. תפיסה זו עולה בקנה אחד עם דבריו של הרב ישראלי (המבוססים על דברי מרן הרב זצ"ל) על מקור סמכותה של המלכות גם בישראל – בהסכמת העם, שרשאי לקבוע לעצמו את אופיה ואת סמכויותיה (עי' בהרחבה עמוד הימיני סי' ז; חוות בנימין סי' יב; העמק דבר לדברים יז, יד).

⁹ מעשה כגון זה מצאנו שעשה אמציה (דברי הימים ב כה, יב): "ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום וכולם נבקעו". המפרשים על אתר הבינו את הפסוקים הבאים: "ובני הגדוד... ויפשוטו בערי יהודה... ויכו מהם שלושת אלפים ויבוזו ביזה רבה" כעונש מידי. הגדילו חז"ל ואמרו (איכה רבה, פתיחתות, יד): "באותה שעה אמר הקב"ה: לא גזרתי מיתה לבני נח אלא בחרב ואלו 'ויביאום לראש הסלע וישליכום וכולם נבקעו', ואין נחת, באותה שעה אמר הקב"ה: מה אלו עושין כאן יגלו, כיון שחטאו גלו...!!!"

נראה, שחז"ל התייחסו לאופן האכזרי שבו הרגו את בני שעיר ולא להרג עצמו, כי הרי עובדי עבודה זרה היו. נראה גם, כי לא לשם הרתעה הרגום באופן זה. על הקושי ללמוד מהמסופר בתנ"ך לימינו באופן ישיר, ובעיקר עקב היות שונאינו אז עובדי עבודה זרה, ראה במאמרי בתחומין שם.

¹⁰ לכאורה, מסוגית הגמרא ביבמות עט, א בענין מסירת צאצאי שאול לגבעונים עולה, כי גם חילול השם במובנו השני של הקפדה על המעשה המוסרי יכול לחייב מסירת נפשות. אולם כבר דנו ראשונים גם אחרונים בשאלה זו, ומצאו לחלק (אם משום שמדובר שם בהפרת שבועה, אם משום שהיה על פי הדיבור, אם משום שהמדובר בהוראת שעה). וראה במאמרו של הרב יובל שרלו בספר הראל (בהוצאת ישיבת הגולן תש"ס), שסקר את הדעות השונות בנושא.

אמנם, מרן הרא"ה זצ"ל (דעת כהן סי' קצג) למד מסוגיא זו, שאף על פי שהדבר נעשה על פי הדיבור (שעברו לפני הארון), הרי שלצורך מגדר מילתא נגד חילול שם שמים בפרהסיא מותר כהוראת שעה גם להעניש מי שאינו חייב בעונש. עם זאת ברור, שמכאן ועד לחיוב למסירות נפש למען עמידה בנוהג המקובל בין העמים הדרך רחוקה ביותר.

איום קיומי ניתן לדמות לחשש של פגיעה בנפש). על כן, השיקולים של חילול השם במלחמה מורכבים יותר, ולפני שננסה לדון בהם יש להרחיב עוד על מושג קידוש השם בישראל¹¹.

ה. על קידוש השם במלחמה

כאמור, ברור, כי דיני קידוש השם שמקורם ב"ונקדשתי" וב"לא תחללו" שונים בהלכותיהם מאלו שמקורם ב"עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר". אולם עם זאת נראה, כי עיקר הרעיון שמאחרי קידוש השם איננו במסירות נפש למענו, אלא בקיומו של ישראל כעם ה', עליו יכול הקדוש ברוך הוא להצהיר "עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר"¹². על כן, את הגדרתו את מצוות קידוש השם בספר המצוות (מצוה ט) פתח הרמב"ם במילים:

וענין זאת המצוה אשר אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמיתית בעולם.

אין אנו דוגלים בפרסום האמונה על ידי החרב ואף לא על ידי המיסיון, אלא על ידי עצם קיומנו כעם ה'. אין המת מפרסם אמונה, ואף אם "טובה חכמה מגבורה", הרי סופו של הפסוק הוא "וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים" (קהלת ט, טז). אמנם, אם אנוסים ישראל לבצע חטאים מסוימים (בתנאים שמפורטים בהלכה), עדיפה מיתתם על חטאיהם, וגם במסירות נפש זו מתקדש שמו הגדול. אולם, יסוד קידוש השם הוא בקיומו של ישראל דווקא, ולא במיתה על קידוש שמו¹³. על כן, גם נצחונם הצודק של ישראל על אויביהם הקמים עליהם הוא קידוש השם הגדול ביותר, וכדברי המשנה (סוטה ח, א):

הן באין בנצחוננו של בשר ודם ואתם באים בנצחוננו של מקום¹⁴.

תקפים הדברים במיוחד בעת חזרת ישראל מגלותו לארצו וקימום תחילת מלכותו עליה, כדברי הנביא יחזקאל (כה, כו):

כה אמר ה' א-להים: בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפוצו במ ונקדשתי במ לעיני הגויים וישבו על אדמתם... וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מסביבותם וידעו כי אני ה' א-להיהם¹⁵.

¹¹ גם לחילול השם בציבור יש חומרה יתרה, כפי דבריו המפורסמים של בעל העקידת יצחק (וירא שער כ) ודברי הרמב"ם במ"ג ג, מא.

¹² עי' תנחומא פרשת קדושים סי' ב.

¹³ ועי' משך חכמה לשמות כג, טו ד"ה מכילתא: "ולכן ישראל הוזהרו על קידוש השם ולא בני נח, שכמו שמאבדין החלק עבור הכל כמו שחותכין אבר להחיות האדם, כן צריך למסור נפש הישראל החלקי עבור ידיעת השי"ת הכלליות". ועי' גם במאמרים השונים בקובץ "וחי בהם – אסופת מאמרים על קידוש השם" בהוצאת משפחת זיסרמן תשס"ג.

¹⁴ וראה אצל פרופ' שלום רוזנברג "בעקבות הכוזרי" (הוצ' מעלה עמ' 92): "לדאבוננו, בני אדם שופטים את הזולת לפי הצלחתו. כך אומות העולם שופטים את אליליהם, ולהבדיל – את הקב"ה – לפי הצלחתו. התרגום המעשי הוא פשוט. העולם מודד את הצלחתו וגדולתו של הקב"ה בהצלחתו של עם ישראל שהוא עם ה'. בסבלו של עם ישראל בגלות יש משום חילול השם. אי לכך, מנבא הנביא יחזקאל שבאחרית הימים הגאולה תהיה הכרחית, מפני שהיא היא בעצם ההוכחה לאמיתות של הקב"ה". ועי' גם אצל הגר"ד סולוביצ'יק במסתו המפורסמת 'שש דפיקות' ('בסוד היחיד והיחיד', הוצאת אורות תשל"ו), במיוחד על הדפיקה התאולוגית. יש גם נטייה, כנראה אנושית בסיסית ובמיוחד אצל אנשים בעלי אמונה או רקע דתיים, לזהות את הניצחון עם הצדק.

¹⁵ ועי' עוד במאמרו של הרב יגאל קמינצקי 'ואהבת... בכל מאודך', ב'צהר' כו.

וכהד לדברי הנביא הרי מצהירים-מבקשים אנו בראש תפילת העמידה שלוש פעמים ביום לפחות:
ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה.

בנוסף, משנה תוקף של קידוש השם יש בניצחון של הצדק על הרשע, ובכלל זה כמובן ברשע החוזר ומתגלם בטרור הערבי במאה ויותר השנים האחרונות, ולאחרונה גם באיום האיראני. בכל ניצחון על רשע זה יש משום קידוש השם וקיום ייעודו של ישראל כ"אור לגויים". וכבר מצאנו בחז"ל (תנחומא, תצוה י):

שכל זמן שהקב"ה נפרע מן הרשעים שמו מתגדל בעולם.

וכן בספרי (בהעלותך פד):

כל מי ששונא את ישראל כאילו שונא את מי שאמר והיה העולם.

ועוד. כך מבואר בדברי הרמב"ם על מטרת המלך והמלכות בישראל:

ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה'.

ניצחון מוחץ על הרשע חשוב במיוחד כ"אור לגויים" בעולם שבו יש מגמות פוסט-מודרניות של טשטוש בין טוב לרע¹⁶. וכאשר הדבר נצרך הוא חיוני אף אם יש בו מידה של אכזריות. על כגון דא כבר כתב מרן הרב זצ"ל (מאמרי הרא"ה עמ' 508):

אתה יקירי שואל: למה התייחסנו אליהן באכזריות? לא נוכל לצייר, כמה חשוך ושפל היה העולם מבלעדי האכזריות הזאת שלנו, כמו שלא נוכל לצייר כמה רע ונתעב היה לולא ההארה הטהורה של אור ד' ודרכיו, אשר הארנו עליו במהלכנו ההיסטורי¹⁷.

יוצא אפוא, ששיקולי קידוש השם במלחמה עלולים לפעמים להיות מנוגדים. מחד, חיוב לקיום מצוות קידוש השם על ידי הבטחת קיומו של ישראל על אדמתו ועל ידי נצחוננו המוחץ על הרשע הקם עליו לפגוע בו. ומאידך, החיוב להימנע מחילול השם שעלול להיווצר מפעולות חריגות בזמן המלחמה, בעת ניסיון לממש את החיוב הראשון.

ו. הסכמת האומות ו'בריות המרננים' בקידוש השם

נקודה מרכזית נוספת במשנתו של הרב ישראלי מחייבת הבהרה לפני כל ניסיון להתמודד עם ניגוד זה, כפי שכבר העיר הכותב (וכן הרב גוטל במאמרו שם, וראה גם במאמרי שם), והיא 'הסכמת האומות'. להסכמה זו יש לשיטתו, כאמור, תוקף של 'דינא דמלכותא' הקובע את האסור ואת המותר. אולם בדעתן של אלו אומות נכון להתחשב? יש אומות שאין עליהן כל איום ועל כן בקלות מאמצות הן רטוריקה צדקנית, ויש כנגדן אחרות המבצעות ללא הנד עפעף זוועות שכל מי שאיננו אטום ברגשותיו יגדיר כפשעים, או התומכות באומות המבצעות אותן.

כמו כן, לא ברור מי באומה הוא זה שצריך לקבוע את הנורמה המוסרית: ארגוני זכויות האדם, התקשורת, דעת הקהל כפי שהיא עולה מסקרים? הרי לרבים בעולם כל סוג של פשע המוקרן בטלוויזיה אינו אלא תחליף אמיתי לסרטים רוויי דם פרי הדמיון. לאחרים, כל פעולה, ותהיה המוצדקת ביותר על פי כל דין, הופכת לפשע מלחמה אם רק תבוצע על ידי הצד ה'לא נכון'.

נקודה זו מתחדדת לאור העובדה, כי על השיח הציבורי בעולם המערבי בכל נושא מוסר המלחמה השתלטו ארגונים לא ממשלתיים (Non-Government Organizations) כגון Amnesty, Human

¹⁶ ועי' בפירוש הספורנו על "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים" (שמות יט, ו).

¹⁷ ועי' במאמרו היפה של הרב ישראל רוזן ב'מגדים' יג על אהוד בן גרא שנקרא מושיע לישראל, אף שמעשהו היה מעשה של טרור אישי המנוגד לרגש המוסרי הבסיסי.

Rights Watch ומקבליהם הישראלים כשלו עכשיו, האגודה לזכויות האזרח, עדאללה ודומיהם), להם סדר יום משלהם, שמצטיין בהטיה קיצונית כנגד ישראל (וארה"ב)¹⁸. התקשורת, בארץ ובעולם, מיישרת אתם קו (אם מהטיה פוליטית, אם מעדריות ואם מעצלות). על כן, מקרה כמו מותו (המבוים, כנראה) של הילד מוחמד א-דורה תופס כותרות משך תקופה ארוכה, בעוד רצח עם באפריקה עובר כמעט בשתיקה אף במוסדות הבין-לאומיים¹⁹. כמו כן, פעולתם המתמשכת של ארגונים אלו אף משפיעה ללא ספק גם על הגדרתה של ה'מידתיות', שהיא אבן בוחן במערכת המשפטית גם לסבירותן של פעולות צבאיות.

לא מצאתי התייחסות הלכתית להגדרה הנדרשת. על כן, נראה לי להציע באופן ראשוני ביותר, כי בקביעת מהו המוסכם בין האומות, הסכמה שקובעת כאמור מה יוגדר כמעשה מותר במלחמה ומה כאסור, יש להתחשב רק **במעשי הממשלות**. וזאת, מכיון שהחובה לצאת למלחמה כאשר נדרש, כמו גם הזכות לקבוע הסכמים בין-לאומיים (על כל האחריות שיש בכך) הן של ממשלות ולא של העיתונות או של גופים אינטרסנטיים אחרים, או אפילו של דעת קהל. ודוק, לא הצהרותיהן של מדינות, ואפילו לא חתימתן על אמנות למיניהן, אלא **אופן התנהגותן בפועל** הוא שצריך לקבוע (אולי בדומה ל"נוהג הבינלאומי" המקובל בדין הבין-לאומי)²⁰. יש כמובן להחליט על המדיניות לייחוס, וודאי שיש להתייחס למתוקנות שביניהן (אולם לא לצדקניות שבהן). לא כן נראה, בקביעת קהל היעד של קידוש השם מדין "ישראל אשר בך אתפאר". שם לכאורה דעת הקהל היא הקובעת. אולם מכיון שאצל רבים, כל פעולה שנעשה תיחשב "הפרה גסה של כל נורמה ופשע נגד העם הפלשתינאי, הלבנוני או האנושות", לא נראה שיש להתחשב בדעתם. על כן נראה להציע, כי קהל היעד בדין זה הוא מי שאוהדים את ישראל, או לפחות אדישים כלפיה, ועלולים לשנות את דעתם בעקבות פעולה חריגה. והדברים צריכים עוד לימוד.

ז. שיקולי הכלל בקידוש השם במלחמה

לאור כל האמור לעיל מתברר, כי מסכת השיקולים ההלכתיים העומדת בפני המפקד הצבאי כאשר עומד הוא לשקול מעשה שעלול לחרוג מן המוסכם באומות, או מן הנראות הנאותה, היא סבוכה ביותר. מחד, החיוב להגן על גוף העם ועל כל אחד מאיבריו, המועצם במאוד מן החיוב להמנע מכל חשש של חילול השם שעלול להתלוות לכל תבוסה או לכל פגיעה בנפש מ ישראל. מנגד, החיוב להימנע מכל פעולה שעלולה להצטייר בעמים כלא מוסרית ועל כן להוות חילול השם, או מ'מרידה במלכות' שיש בחריגה מהמקובל בעמים. בשני הצדדים משולבים כמובן גם שיקולים מעשיים של אסטרטגיה – מה צפויה להיות השפעת תוצאות הקרב הנוכחי על המערכה כולה, ומה תהיה השפעת המערכה הנוכחית על הבאות אחריה (כל מפלה מעודדת סבוב נוסף וכל נצחון מגביר הרתעה). מנגד, מעשים שיעוררו תגובה שלילית עלולים להצר צעדינו בעתיד (כפי שקרה במבצע "ענבי זעם" למשל). שיקולים ערכיים ומעשיים כרוכים זה בזה כשלהבת בגחלת.

¹⁸ וראה באתר של גוף המחקר NGO Watch, שהוקם לאחרונה בשיתוף אוניברסיטת בר-אילן.

¹⁹ כדי לשבר את האוזן, ברגע זה מתנהלים בעולם, כמעט בכל יבשותיו, למעלה **משלושים** סכסוכים אלימים בהם נהרגים ומתים **מאות אלפי אנשים כל שנה**. תחת מדד של מספר ההרוגים בפעולות איבה, מדינת ישראל היא מן המקומות השלויים בעולם.

²⁰ ודווחו מקרים בשנים האחרונות בהם הוכחד **כפר שלם** בנסיון ל'סיכול ממוקד' של מעצמה נאורה.

על אף הקושי בקביעת כללים בהערכה כה מורכבת, נראה לי בדחילו ורחימו להציע את העקרונות הבאים, וזאת בהתאם לסיבה המחייבת פעולה אסורה או לא ראויה ובהתאם לסוגה:
1. לשם הצלה מאיום **קיומי** ובהעדר דרך אחרת, נראה שאין להתחשב בהסכמת האומות, או אף באמנות למיניהן. לא רק משום שמרידה במלכות איננה עומדת כנגד עצם הקיום²¹, אלא משום שכל הסכמתן של המדינות החתומות על אמנות למיניהן היא על דעת שלא תגרומנה לאובדן.
2. כאשר האלטרנטיבות שקולות מבחינת הסיכון לאנשינו, וכל המטרה שבפעולה אסורה או לא ראויה היא חיסכון במשאבים, הרי ברור שאסור לעבור על דבר מהמוסכם בעמים, ובמסגרת המותרת יש אף להשקיע כל מאמץ כדי לפעול באופן שיתקיים בנו "ישראל אשר בך אתפאר"²².
עם זאת, לפעמים יש צורך בניצחון מוחץ על אויבינו ("הכרעה לשם הרתעה" בעגה של תפיסת הביטחון), שלפעמים מחייב גם קורטוב מן האכזריות, כדברי מרן הרב זצ"ל:

וענייני המלחמות, אי אפשר היה כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו את שאריתם; ואדרבא היה מוכרח מאד להפיל פחד על הפראים גם ע"י הנהגות אכזריות, רק עם הצפיה להביא את האנושות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה. ודע, שבהלכות הצבור לא החמירה תורה כלל לדחוק ברוח העם לחסידות. (אגרות דא"ה ח"א סי' פט)

אולם חלילה מלגלוש לכל סוג של התעללות, השפלה או חלילה הרג ללא מטרה, האסורים בפני עצמם וחלילה השם הכרוך בהם מחמיר מאד את האיסור שבהן (ולוואי והתנהגות כוחות הביטחון והמשטרה ביניהם היתה ראויה כלפי כל אזרחיה היהודים של המדינה...)²³.
3. בתווך, ההכרעה הקשה היא כאשר נדרש לעשות מעשה המנוגד לאמנות עליהן ישראל חתומה, או למוסכם בעמים, לשם הצלה מתבוסה, או אפילו לשם הצלתן של נפשות בודדות מישראל. לאור מורכבות הערכת המצב במקרים אלו קשה למצוא להם כללים ברורים. עם זאת נראה, כי כמפלט אחרון למניעת **תבוסה** על כל משמעויותיה, הדעת נותנת שאף מן המוסכם בעמים מותר יהיה לחרוג. מנגד, יתכן **ומותר לסכן** את חיילינו כדי שלא לעבור על האסור בדיני המלחמה. והדברים עוד צריכים עיון²⁴.
יש להעיר, כי מקרים אלו הם נדירים ביותר, כיון שלאורך השנים נהגה ישראל (כמעט תמיד) במשנה זהירות בהצטרפות לאמנות הנוגעות בבטחונה, באשרורן והקפידה להסתייג מהן כאשר נדרש. מעשית, אין האמנות עליהן ישראל חתומה מגבילות את מעשיה.

²¹ אמנם, "כל המורד במלך יש למלך רשות להורגו" (רמב"ם, הל' מלכים ג, ח). אולם ברור שזו רק רשות, ובמקובל בין העמים העונש המקביל הוא במקרה החמור סנקציות ולא 'מיתה' לאומית.

²² אמנם, השקעה של משאבים בנושא אחד היא בדרך כלל על חשבון השקעה בנושאים אחרים. כך, הלחימה בטרור בישראל והמשאבים האדירים שהושקעו בכך שתהיה מדויקת ולא תפגע בבלתי מעורבים ודאי פגעו במוכנות שלנו למלחמה כוללת כפי שהתגלה במלחמת לבנון השנייה.

²³ וראה במאמרו המקיף של פרופ' אליאב שוחטמן 'סיכון חיילי צה"ל לשם מניעת פגיעה באזרחי אויב: בשולי מבצע "חומת מגן" ב'נתיב' 16 (תשס"ג) 312, ובמאמרו של הדיין הרב אברהם שרמן "משפט ומוסר מלחמה – המלחמה בטרור בהשקפת תורת ישראל", כנס תורה שבעל פה מ"ג (תשס"ב).

²⁴ נושא הלכתי רחב בפני עצמו הוא הפרה של אמנות עליהן חתמה (ואשררה) מדינת ישראל. וזאת, מכיון שיש בהפרתן נגיעה להפרת שבועה, שיש בה גם משום חילול השם. וראה מאמרו של הרב בן ציון קריגר ב'תחומין' טו עמ' 31 ובמאמרו של הדיין הרב אברהם שרמן "המשפט הבינלאומי (במלחמה) לאור משפטי התורה" כנס תורה שבעל פה מד (תשס"ד). ואכמ"ל.

4. המקרה הנפוץ יותר הוא של הצורך בפעולות **מותרות**, העלולות להיראות לא ראויות (או לחרוג מן ה'מידתיות') בדעת הקהל (כמסויג לעיל) כדי להציל נפשות מישראל. גם כאן השיקול מאוד מורכב עקב החשש מהצרת צעדינו בעתיד. בהעדר חשש מעין זה, קשה למצוא צידוק כלשהו שיחייב סיכון של נפש מישראל וביטול החיוב של עזרת ישראל מיד צר, על כל חילול השם הכרוך בפגיעה בנפש מישראל, כנגד חילול השם אפשרי מגדר "ישראל אשר בך אתפאר"²⁵. יש להעיר גם, כי אמנות והסכמים בין-לאומיים בנויים על בסיס של הדדיות. על כן, ארגוני טרור – ואפילו מדינות שמתכחשות לנורמות הבין-לאומיות (כגון איראן שמאיימת בהשמדתנו) – לא צריכים להיות זכאים להגנה של המוסכם בין העמים. הרי בפעולותיהם ובהצהרותיהם מפקיעים הם את עצמם מן המוסכם בעמים²⁶. כמו כן, החלטות של מוסדות בינלאומיים כמו האו"ם שהן מוטות בעליל, אין להם כל תוקף אפילו מדינא דמלכותא (עי' שו"ע חו"מ שסט, ח)²⁷.

ח. מצות קידוש השם – בלחימה על התודעה

לאור כל האמור, ברור שכל פעולה שתגרום למעשים מותרים להיראות גם כראויים בפני דעת הקהל בארץ ובעולם יש בה קידוש השם גדול. לשם כך, יש ללמוד להילחם בזירה שהיא חדשה יחסית, והיא זירת התודעה. זירה זו הוזנחה על ידי מדינת ישראל, אם משום חוסר הכרה בחשיבותה, אם משום תחושה של אובדן דרך אצל המופקדים עליה²⁸. יש להשקיע בהסברת צדקת מאבקה של מדינת ישראל במשך השנה כולה, ללא תלות בקרבות או במעשי איבה, יש להמשיך במהלכם ולהתמיד אחריהם. הסברה שתבהיר את צדקת דרכה של מדינת ישראל, ואת מוסריותו הגבוהה של צה"ל במהלך מאבקה של מדינת ישראל להבטחת קיומה²⁹. יש בכך אף להשפיע על הגדרה מאוזנת יותר של ה'מידתיות' בחברה ובמערכת המשפטית.

כך למשל, ללא הסברה מתאימה, רק אנשי מקצוע בתחום המודיעיני והאווירי מבינים אילו משאבים אדירים משקיעה מדינת ישראל כדי שמבצעה יהיו 'כירורגיים' – יפגעו רק ברוצחים שנדונו למוות ולא בבלתי מעורבים. למשל, הרצון והיכולת לעקוב אחר מחבל בשוק הומה אדם ולא לפגוע בו עד שיתרחק ממנו ויהיה מבודד, ורק אז להרגו כשאינן סכנה לסובבים אותו, הם כמעט ובלתי נתפשים בעיני אנשי מקצוע בעולם, ומהווים בעיניהם קידוש השם גדול מאד. רק בהעדר הסברה מתאימה לקהל הרחב אין הערכה זו נחלת רבים.

על כן, אין לי כל ספק, שמעשי הסברה אלו מהווים **מצוה רבה של קידוש השם ומניעת חילולו**.

ט. חזרה למציאות

לאחר סקירה זו של עקרונות, חוזרת השאלה כיצד להתייחס למעשים שנועשו במלחמת לבנון השנייה, ובמיוחד לאלו שעוררו את דיונו של ר' יצחק רונס עקב חילול השם שהיה להבנתו (אותה ביטא במאמרו בשם מפקד חה"י לשעבר) בשימוש שעשה צה"ל בתחמושת האסורה על פי

²⁵ ועי' במקורות בסוף מאמרו של הרב פרופ' גוטל.

²⁶ ועי' ב"ר פר' עד סי' טו, שחריגה מהדדיות מתירה אף איסור תורה.

²⁷ ועי' עוד במאמרו של הרב שרמן שם. יש מקום גם לעיין מה תוקפה של 'מדתיות' מוטה, ואכמ"ל.

²⁸ תקציב ההסברה של משרד החוץ הוא 5 מיליון \$ בשנה. כאשר רק תקציבם הכולל של הארגונים העוסקים ב'זכויות אדם', שחלק לא מבוטל ממנו מופנה להכפשת ישראל מוערך ב-200 מיליון \$ בשנה!

²⁹ אף אם לצערנו היו חריגות, וביניהם פרשת 'אלטלנה', ארוע כפר קאסם, החרבת חבל קטיף, ויש אף לדון אם מבצע סיני אכן היה הכרחי בגדר עזרת ישראל מיד צר, הרי קשה למצוא צבא בעולם שעוסק בפועל בלחימה ומשתווה לצה"ל במוסריותו במלחמתו באויביו. ואכמ"ל.

אמנות בינלאומיות במלחמה זו. כאמור, אני מנחש כי המדובר בירי של תחמושת מצרית נגד משגרי הרקטות של החיזבאללה, שפעלו בחלקם מתוך שטחים של אוכלוסיה אזרחית (שנצטוותה להתפנות מהם מספר יממות קודם). ברם, לו רק היה המחבר מברר נושא זה לפני הטחת האשמות בצה"ל, היה מגלה, כי אין כל אמנה בינלאומית האוסרת שימוש בנשק מצררי, ואפילו בתקיפה קרובה לאזור אזרחי. קל וחומר, שאין כל נוהג מקובל בין האומות שלא להשתמש בו.³⁰ יתרה מזאת, כל התכנונים המבצעיים במלחמה זו (לפחות בחה"א ובפיקוד הצפון) בוצעו תוך ייעוץ צמוד של משפטנים הבקיאיים בדין הבין-לאומי, תוך הקפדה שלא לחרוג ממנו.³¹ מה חבל, שחוקרים (וקצינים בכירים בדימוס, שאולי הפכו פוליטיקאים) נתפסים לדברי דיבה המושמעים נגדנו מפי ארגונים עוינים מבלי לברר את המציאות המשפטית, או את דבר ההלכה.

עוד יוער, כי במציאות ימינו אותה סתירה מדומה בין המותר על פי עיקר דין התורה של עזרת ישראל והאסור מצד נוהג העמים המהווה דינא דמלכותא, כלל לא עולה בפני מקבלי ההחלטות במדינת ישראל. כך למשל, תקיפה מכוונת רחבת היקף של אוכלוסיה למניעת פעולות צבאיות של לוחמיה, כפי שבעלות הברית תקפו את גרמניה במלחמת העולם השנייה, לא צפויה להשיג מטרה זו, כפי שאז נראה שלא השיגה. על כן, אסורה היא גם מדין עזרת ישראל מיד צר, כי אין בה משום עזרה לישראל, אלא נקמה גרידא. לעומת זאת, האחיות על פגיעה (מידתית) בלתי מכוונת באזרחים תוך כדי פעולה לפגיעה בטרוריסטים, או בלוחמי גרילה המסתתרים בין האזרחים, מוטלת כולה על פי הדין הבינלאומי על הטרוריסטים המסתתרים ולא על התוקפים.³² אין אפילו צורך באזהרה מקדימה לאזרחים, אם יפגע הדבר ביעילות הפגיעה בטרוריסטים. יתרה מזאת, על

³⁰ יתכן והיה הסכם בין מדינת ישראל לבין הממשל האמריקאי עת נרכשו ממנו מצררים (חלקם לפני שלושים שנה). אולם ברור, כי אין הסכם זה חל על תחמושת המיוצרת בארץ. גם על השימוש בזו האמריקאית מסתבר שהתבקש אישור לפני השימוש, הרי לא נשמעה כל מחאה אמריקאית בנדון. נטען גם, כי ישראל הפרה אמנות בינלאומיות בהשתמשה בפגזי זרחן ("עשן מתפוצץ" בעגה הצה"לית) במלחמת לבנון השנייה. אכן, השימוש בפגזים אלו בירי על מטרות אזרחיות נאסר בפרוטוקול השלישי של ועידת ג'נבה משנת 1980 (יחד עם סוגי חימוש רבים אחרים שהם בשימוש תקני בהרבה צבאות בעולם). אולם, ישראל, כמו מדינות רבות בעולם כולל ארה"ב, כלל לא חתמה על פרוטוקול זה, וודאי שאיסור השימוש בפגזים אלו לא הפך לנוהג בינלאומי מחייב.

³¹ אודה ולא אבוש, שבעת הלחימה האחרונה התנגדתי לתקיפות בנשק מצררי בסמיכות לכפרים (ואפילו אלו שהיו אמורים להיות נטושים). שיקוליי היו מעשיים יותר. סברתי, שהנזק ההסברתי שיש בפגיעה והרג מתמשכים של אזרחים שנים לאחר הלחימה, ובמיוחד של ילדים האוהבים לשחק בנפלים (עשרות ואולי מאות אזרחים נהרגו ונפצעו מאז המבצע, ותמונותיהם הובלטו בעיתונות העולמית) ומשמעותיותו להצרת צעדנו בעתיד (וכתוצאה גם ריבוי נפגעים בצדנו), גדול יותר מן התועלת המבצעית העשויה להיות מהתקיפה במצררים למניעת שיגורי רקטות מאזורים אלו. עמדתי לא התקבלה (ועתה נעשים נסיונות לנסח אמנה נגד השימוש במצררים). אולם, אין להתלבטות זו על השימוש במצררים במלחמה האחרונה כל קשר להפרתן של אמנות בין-לאומיות.

³² ראה במאמרו של פרופ' אליאב שוחטמן שם, שמצטט את הפרוטוקול הראשון של אמנת ג'נבה משנת 1977. ראה גם בספרו של מיכאל וולצר "מלחמות צודקות ולא צודקות" (עם עובד 1977) עמ' 181 והלאה (ספר יסוד המומלץ לכל מי שמתעניין בהגות העולמית בנושא מוסר המלחמה, שהיא כאמור מבוא ופתח להלכה בנושאים אלו).

פי אמנת רומא (משנת 1988) השימוש בנוכחות של אזרחים על מנת להפוך כוחות צבא לחסינים מפני תקיפה מוגדר כ"פשע מלחמה". על כן, אף אם יכולה היתה להיות סתירה בין עיקר דין התורה לבין דין האומות, לא היה בה כל ענין מעשי.³³

י. סיכום

קידוש השם הוא יעודה של מלכות ישראל המתחדשת, ועל כן הוא מטרתן הסופית של מלחמות ישראל בימינו.

שני פנים לחיוב לקידוש השם במלחמה – המחויבות לקיומו של עם ה' ולנצחונו (המוחץ) על אויביו הקמים עליו מחד, והמחויבות להתנהגות מוסרית ונאותה אף במלחמה מאידך.

ממשנתו של מו"ח הרב שאול ישראלי זצ"ל ניתן לענ"ד להסיק:

1. אף אם חיובה של המלחמה לעזרת ישראל מיד צר הוא מדין התורה, הרי גדריה הם מכוח המוסכם בין העמים לו דין של דינא דמלכותא (שאף תוקפו מדין תורה). על כן, כל עבירה על המוסכם בעמים מהווה 'מרידה במלכות'.

2. גם בתחום המותר במלחמה יש להשקיע כל מאמץ להמנע מכל פעולה שעשויה להראות לא ראויה אף אם היא מותרת, אולם לא על חשבון נפשות מישאל (תוך התחשבות גם במשמעויות עתידיות).

פירוט הדברים לעיל מוצע בפני מרנן ורבנן לשבט או לחסד, לתיקון או לאימוץ.

קבלת החלטות בנושאים אלו היא סבוכה, תלויה היא הן בשקולים ערכיים והן בהערכת מצב של המציאות (העכשווית והעתידית). היא גם פעמים רבות נדרשת על אתר ובזמן אמת. על כן, לא ניתן להכין רשימה מקדימה של פסקי הלכה פרטניים, אלא יש לנסח תפישה ערכית מגובשת וכללי החלטה הנגזרים ממנה, שיוטמעו בקרב קציני צה"ל – אתיקה צבאית יהודית. קוראי כתב עת זה חוזרים ומוזמנים להירתם לאתגר...

³³ לצערנו, עדים אנו לא פעם, כנראה בשל הנהגה חלשה ותקשורת המונית ורדודה, למדיניות ישראלית של הגברת פעולות כנגד טרוריסטים רק **בעקבות** אירוע שהיו בו נפגעים ולאחר הימנעות מפעילות מניעתית נחושה לפניה כנגד ארגונים ופרטים שכבר הוכיחו את כוונתם הרצחנית חוזר והוכח (לאחרונה אף דווח על מדיניות ממשלתית מעין זו להפעלת 'סנקציות' כנגד האוכלוסיה האזרחית בחבל עזה, כמו הפסקת חשמל ומים בתגובה לירי קסאמים). ממגמה זו נודף ריח של נקמה לשמה, האסורה על פי הדין הבינלאומי, כמו גם על פי ההלכה, אם אין בה משום מניעה לעתיד.

בעומק הדברים נראה, כי גישה שגויה זו נובעת מתחושה של חוסר לגיטימציה לנקוט בכל האמצעים למניעה, יש לחכות ל'מספיק' נפגעים... נכון לשרש גישה פופוליסטית זו מן היסוד. אין בה דבר מן המוסר וודאי שמנוגדת היא להלכה.

אמנם, לפעמים נוצר הרושם שהמניע הוא מעשי – חשש מלחץ בינלאומי כנגד פעולה 'לא מידתית' ועל כן לא מוצדקת. ברם, לאור העובדה כי מדינת ישראל כמעט שלא משקיעה בהסברת מאבקה (ראה הערה 28 לעיל), לאור העובדה כי פעמים רבות נראה כי החשש הוא רחוק ולאור העדר כל ניסיון משמעותי בנקיטת שיטות של הסלמה הדרגתית הבוחנת את תגובות העולם, נראה כי מניעה זאת היא בראש ובראשונה תולדה של תחושה פנימית של חוסר לגיטימציה ולא של חשש חיצוני.

ואמנם, מגמה זו רווחת בתקשורת ובין נבחרי הציבור, בעוד שכוחות הביטחון, היכן שרק לא עוצרים בעדם, פועלים במרץ מלא בתחום המניעתי (מעצרים וסיכולים ממוקדים).